

XX ASR BOSHLARIDA G'ARB VA SHARQ ADABIYOTIDA YANGI
INSONNING VA MILLIY UYG'ONISHNING G'OYALARI

Solijon Mavlanov Davronovich

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ispan tili amaliy fanlar kafedrasi stajor-o'qituvchisi

Annotatsiya: XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy inqirozlar sharoitida G'arb va Sharq adabiyotlarida milliy o'zini anglash va ijtimoiy yangilanish jarayonlari parallel ravishda davom etdi. Biroq, ushbu adabiy doiralardagi badiiy izlanishlarning tipologik hamjamiyati qiyosiy adabiy tanqid kontekstida yetarlicha o'rganilmagan. Metodologiya: Maqolada qiyosiy-tarixiy, tipologik va madaniy-kontekstual tahlil usullari qo'llanilgan va tadqiqotning metodologik asosi M. Baxtinning dialogizm nazariyasi bo'lgan. Natijalar: Ispaniyaning "98-yil avlodi", ingliz modernizmi va Turkiston jadidizmida ilgari surilgan "yangi odam" tushunchasining umumiy xususiyatlari va milliy xususiyatlari tizimlashtirilgan va qiyosiy jadval asosida asoslantirilgan. Xulosa: Geografik va mafkuraviy farqlardan qat'i nazar, uchala adabiyot ham ijtimoiy taraqqiyot uchun, avvalo, shaxsning ma'naviyati va dunyoqarashini tubdan isloh qilish zarur degan umumiy xulosaga kelganligi isbotlangan.

Kalit so'zlar: milliy uyg'onish, yangi inson, Jadid adabiyoti, 1898-yillar avlodi, modernizm, badiiy tushuncha, IMRAD, qiyosiy adabiyotshunoslik, sivilizatsiya tajribasi.

Abstract: In the context of the socio-political crises of the early twentieth century, the processes of national self-awareness and social renewal in Western and Eastern literatures proceeded in parallel. However, the typological community of artistic searches in these literary circles remains insufficiently studied in the context of comparative literary criticism. Methodology: The article uses comparative-historical, typological and cultural-contextual methods of analysis, and the methodological basis of the study was M. Bakhtin's theory of dialogism. Results: The common features and national characteristics of the concept of the "new man", put forward in the Spanish "Generation of '98", English modernism and Turkestan Jadidism, are systematized and, on the basis of a comparative table, substantiated. Conclusion: It is proven that, regardless of geographical and ideological differences, all three literatures came to the universal conclusion that for social progress, first of all, a radical reform of the spirituality and worldview of the individual is necessary.

Keywords: national awakening, New Man, Jadid literature, Generation of 1898, modernism, artistic concept, IMRAD, comparative literature, civilization experience.

KIRISH

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, G'arb va Sharq adabiyotidagi taraqqiyparvar oqimlar — Ispaniyadagi "98-yillar avlodi", Angliyadagi modernizm va Turkistondagi Jadidchilik harakati alohida-alohida o'rganilgan bo'lsa-da, ularning "yangi inson" konsepsiyasini yaratishdagi tipologik mushtarakligi qiyosiy adabiyotshunoslik kontekstida deyarli tadqiq etilmagan. Maqolaning maqsadi — geosiyosiy va madaniy jihatdan farqli bo'lgan ushbu adabiy muhitlarda inqirozdan chiqish yo'li sifatida ilgari surilgan "yangi inson" obrazining badiiy-falsafiy asoslarini aniqlash va qiyoslashdan iborat.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda qiyosiy-tarixiy, tarkibiy-semantik va madaniy-kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida Migel de Unamuning falsafiy nashri, Tomas Eliotning she'riyati, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat va Abdulhamid Cho'lponning badiiy-publitsistik me'rosi olindi. Tahlil davomida adabiy asarlardagi qahramonlar xarakteri, muallif g'oyasi va ijtimoiy-siyosiy kontekst o'rtasidagi bog'liqlik qiyoslandi. Izlanishning metodologik asosi sifatida M. Baxtinning dialogizm nazariyasi hamda o'zbek adabiyotshunos olimlari (N. Karimov, U. Normatov)ning jadidshunoslikka oid konseptual qarashlariga tayanildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, uchta adabiy yo'nalishlarda ham "yangi inson" tipologiyasi o'ziga xos milliy shakllarda, ammo bir xil ijtimoiy funktsiya bilan namoyon bo'lgan. Quyida ushbu mushtaraklik va farqlar tizimlashtirilgan:

- Ispan adabiyoti ("1898-yillar avlodi") Tarixiy turtki 1898-yilgi imperiya halokati, mustamlakalardan ajralish. Birinchi jahon urushi, jamiyat va shaxs inqirozi. Chor Rossiyasi mustamlakachiligi, milliy qoloqlik. Asosiy g'oya Ispaniyani yevropalashtirish, "ichki tarix"ni uyg'otish. Turg'un sivilizatsiyani rad etish, ong osti inqilobi. Milliy ozodlik, ma'rifatparvarlik, mustaqillik. "Yangi inson" tipi "Loqaydlik"ni rad etuvchi, fojiaiy intellektual shaxs. Eski qoliplardan qutulgan, individualist subyekti. Ma'rifatli, millat dardi bilan yashovchi, kurashchi. Bosh to'siq diniy fanatizm, o'tmishparastlik (kastisizm). Burjua jamiyatining soxta ma'naviyati va mexanizatsiyalashuv. Jaholat, feodal qoloqlik, mutaassiblik va mustabid tuzum. Ispan muhitida: Migel de Unamuno o'zining "En torno al casticismo" (Kastisizm atrofida) asarida Ispaniyani qutqarish uchun tashqi siyosat emas, balki oddiy xalqning "ichki tarixi" (intrahistoria) uyg'onishi kerakligini isbotladi. Uning yangi insoni — qat'iy irodali, an'anaviy turg'unlikka isyon qiluvchi shaxsdir.

- Ingliz adabiyoti (Modernizm) Ingliz muhitida: T.S. Eliot o'zining "The Waste Land" (Unumsiz yer) dostonida ma'naviy o'lik jamiyat fojeasini ko'rsatdi. Ingliz modernizmidagi yangi inson o'zining ichki psixologik inqirozlarini yengib o'tish orqali ruhan qayta tug'ilishga intiladi.

○ O‘zbek adabiyoti (Jadidchilik) O‘zbek muhitida: Behbudiyning "Padarkush" dramasi, Fitratning "Munozara" va "Hind sayyohi", Cho‘lponning "Kecha va kunduz" asarlarida yangi dunyoqarashli inson obrazi markaziy o‘ringa chiqdi. Jadidlar adabiyotidagi yangi inson — millatning fojiasini o‘z fojeasi deb biladigan va uni ilm orqali qutqarishga intiladigan faol ijtimoiy kuchdir.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, Sharq va G‘arb adabiyotidagi milliy uyg‘onish konsepsiyalarida o‘zaro dialog mavjud. G‘arb adabiyotidagi "yangi inson" konsepsiyasi ko‘proq individualizm (shaxsning jamiyatdan ajralishi, o‘z ichki "Men"ini qidirishi) va ekzistensial inqirozlarga asoslangan bo‘lsa, Sharq (o‘zbek) adabiyotida bu jarayon kollektivizm va ijtimoiy mas‘uliyat xarakteriga ega bo‘ldi. Jadidlar yaratgan yangi inson obrazi G‘arb texnikasi va ilmini o‘zlashtirgan, ammo o‘z milliy-diniy o‘zligini yo‘qotmagan sintezlashgan shaxs edi. Fitrat yozganidek, millatni qutqarish uchun nafaqat diniy islohot, balki dunyoviy ilmlarni mukammal egallagan "yangi avlod" kerak edi. Bu g‘oya ispan adiblarning "Ispaniyani yevropalashtirish" (europeizar España) chaqiriqlari bilan tipologik jihatdan to‘liq mos keladi. Ispanlar ham, o‘zbek jadidlari ham millatni uyg‘otishning birinchi chorasi sifatida ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish va matbuotni rivojlantirishni ko‘rdilar.

XULOSA

XX asr boshidagi jahon adabiy jarayonlarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, milliy uyg‘onish va "yangi inson" muammosi global xarakterga ega bo‘lgan. Jug‘rofik va mafkuraviy farqlarga qat‘iy nazar, ispan, ingliz va o‘zbek adabiyoti tarixiy burilish nuqtalarida jamiyatni harakatlantiruvchi yetakchi kuch — intellektual va ma‘rifatli shaxs ekanligini anglab yetdi. G‘arbda bu turg‘un sivilizatsiyani este‘tik va psixologik yangilash (modernizm) shaklida bo‘lsa, o‘zbek adabiyotida millatni mustamlakachilik va jaholat changalidan qutqarish "Jadidchilik" shaklida kechdi. Xulosa qilib aytganda, adabiyot taraqqiyoti inson ongi o‘zgarmasdan turib, ijtimoiy-siyosiy yangilanishga erishib bo‘lmasligi haqidagi umuminsoniy xulosaga keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Unamuno M. de. En torno al casticismo. — Madrid: Fernando Fé, 1902. — 210 p.
Eliot T.S. The Waste Land. — London: Hogarth Press, 1922. — 64 p.
Behbudiy M. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Ma‘naviyat, 1999. — 224 b.
Fitrat A. Tanlangan asarlar. 2-jild: Ilmiy va publitsistik meros. — Toshkent: Ma‘naviyat, 2000. — 208 b.
Cho‘lpon Abdulhamid. Asarlar. Uch jildlik. — Toshkent: Sharq, 1997.
Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti manzaralari. — Toshkent: O‘zbekiston, 2008. — 352 b.
Dolimov U. Milliy uyg‘onish pedagogikasi.—Toshkent: Nostandart,2012. — 256 b.